

ALISHER NAVOIY G‘AZALI, DONI ZOKIROV MUSIQASI “KO‘RMADIM”

*Andijon davlat pedagogika instituti
“Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san’at” fakulteti
“Musiqqa ta’lim” yo‘nalishi 1-bosqich 102-guruh talabasi
Soyibova Dilnavoz Kimsanboy qizi*

Annotatsiya : Ushbu maqola Alisher Navoiy, g‘azali va Doni Zokirovning san’at asarlarining musiqiy jihatlarini o‘rganadi. Navoiy va g‘azali o‘zlarining she’riyati orqali nafaqat adabiyot, balki musiqqa va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatganlar. Doni Zokirov esa, o‘zining musiqasi bilan bu adabiy merosni yangi bir ovozda ifodalagan. Maqola, ushbu uch shaxsning ijodiy meroslarini musiqiy va adabiy kontekstda tahlil qilib, ularning ijodiy aloqalarini ochib beradi. Bu ish, shuningdek, musiqaning shoirlarning asarlarida qanday aks etishini va uning jahon san’atidagi o‘rnini ko‘rsatishga harakat qiladi.

Kalit so‘z: g‘azal, “Ko‘rmadim”, tasavvufiy, ma’naviy, poetik, ashula, san’atkor, musiqali drama, ijrochilik, sozanda, shoir, xoreografiya.

Аннотация: В статье рассматриваются музыкальные аспекты творчества Алишера Навои, газелей и Дони Закирова. Навои и Газали через свою поэзию продемонстрировали взаимосвязь не только литературы, но и музыки, и культуры. Дони Закиров своей музыкой выразил это литературное наследие по-новому. В статье анализируется творческое наследие этих трех личностей в музыкальном и литературном контексте, раскрываются их творческие связи. В работе также предпринята попытка показать, как музыка отражается в творчестве поэтов и каково ее место в мировом искусстве.

Ключевые слова: газель, «Я не видел», мистический, духовный, поэтический, песня, артист, музыкальная драма, представление, музыкант, поэт, хореография.

Annotation: This article examines the musical aspects of the works of Alisher Navoi, Ghazali, and Doni Zakirov. Navoi and Ghazali, through their poetry, demonstrated the interconnectedness of not only literature, but also music and culture. Doni Zakirov, through his music, expressed this literary heritage in a new voice. The article analyzes the creative heritage of these three individuals in a musical and literary context, revealing their creative connections. This work also attempts to show how music is reflected in the works of poets and its place in world art.

Keywords: ghazal, "I Didn't See", mystical, spiritual, poetic, song, artist, musical drama, performance, musician, poet, choreography.

Kirish: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan 2016-2021-yillarda yoshlar siyosatiga doir 5 ta qonun va 55 ta qonunosti hujjati qabul qilindi. 2016-yilda qabul qilingan “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunida yoshlarga oid davlat siyosati yoshlarni ijtimoiy jihatdan shakillantirish va ularning intellektual ijodiy va boshqa yo‘nalishdagi salohiyatini kamol toptirish uchun sharoitlar yaratishga xizmat qilishi alohida ta‘kidlanib, amalga oshirilishi lozim bo‘lgan chora-tadbirlar qonun bilan mustahkamlandi. Ushbu maqola ham yoshlarni bilimini oshirishga qisman bo‘lsa ham xizmat qiladi.

Asosiy qism: “Ko‘rmadim” g‘azali Alisher Navoiyning tasavvufiy va falsafiy dunyoqarashini aks ettirgan badiiy asar bo‘lib, unda insonning ichki izlanishlari, o‘z-o‘zini anglash, qalbning poklanishi, va haqiqatni tushunish yo‘li haqida so‘z boradi. G‘azalda “Ko‘rmadim” so‘zi, shuningdek, ko‘plab metaforalar bilan ishlatiladi. Bu so‘zning ma‘nosi nafaqat ko‘z bilan ko‘rishni, balki ruhiy anglash va ma‘rifatni anglatadi. Shoir, hayotdagi to‘liq ko‘rganlik va anglaganlikdan so‘ng, ko‘rmaganlikni tan olish orqali ichki kechinmalarini ifodalaydi. Navoiy, o‘zini to‘liq tushunmaganini va kamolot sari bo‘lgan yo‘lda hali to‘liq anglamaganligini tan olish orqali o‘quvchini ma‘rifat va o‘zini anglashga chaqiradi.

Alisher Navoiy (1441-1501) – o‘zbek adabiyotining eng buyuk shoirlaridan biri bo‘lib, uning asarlari nafaqat o‘zbek tilining boyligi va go‘zalligini, balki inson ruhiyatining chuqur qatlamlarini ham o‘rganishga imkon beradi. Alisher Navoiy mumtoz she‘riyatda g‘azal shoirning salohiyati ko‘lamini anglatuvchi asosiy janr hisoblangan. Har bir ijodkorning maqomi uning g‘azalchilikdagi mahorat darajasi bilan belgilangan. Shuningdek, devon tuzishda ham g‘azal alohida mavqe kasb etgan. O‘tmishda g‘azal yozmagan ijodkorning devon tartib berishi mumkin bo‘lmagan.¹

Navoiy o‘zining “Ko‘rmadim” g‘azalida tasavvufiy tushunchalarni keng qo‘llaydi. Tasavvufda “ko‘rish” masalasi, nafaqat jismoniy ko‘z bilan ko‘rishni, balki qalbning ko‘zi orqali haqiqatni tushunishni anglatadi. Bu tushuncha Navoiy g‘azalida keng tarqalgan va u bu orqali insonning ruhiy yo‘ldagi holatini, o‘zini anglash jarayonini yoritadi. Shoirning fikricha, inson o‘zining haqiqiy mohiyatini ko‘rish va tushunish uchun ko‘proq ruhiy izlanishlar, sabr va kamolotga intilish zarur. “Ko‘rmadim” so‘zi orqali, Navoiy, o‘zining hayotida ko‘plab narsalarni tushunmaganini tan olishni ta‘kidlaydi va bu holatni kamolot sari bo‘lgan intilish sifatida tasvirlaydi. Navoiy, g‘azalida, o‘zining ichki anglash va ma‘rifatga erishish yo‘lidagi xatolarni tan olib, o‘quvchiga haqiqiy ma‘naviy yuksalishga erishish uchun sabr va izlanish zarurligini ta‘kidlaydi. Bu holat tasavvufda, “qalbni poklash”, “ishqning haqiqatini kashf qilish” kabi tushunchalar bilan bog‘liq bo‘lib, Navoiy bu g‘azalda insonning ruhiy holatidagi noaniqliklar, xatolarni anglash va ulardan saboq

1. <https://tafakkur.net/>

olish zarurligini ko'rsatadi.

Doni Zokirov 1914-yil 28-dekabrda Samarqand shahrida tug'ildi. U bolaligidan musiqaga qiziqdi. 1926-yil o'rta ta'lim maktabiga o'qishga bordi va maktabdagi musiqa to'garagiga qatnashdi. Nay, dutor, g'ijak chalishga qiziqdi. Mashhur san'atkor Muhiddin Mavlonovdan o'zbek va tojik xalq merosini va ijrochilik sirlarini o'rgandi. 1929-yilda Samarqanddagi N. N. Mironov rahbarligidagi musiqa va xoreografiya ilmiy tadqiqot institutiga o'qishga kirdi. 1929-1935-yillari Respublika musiqali drama teatrida sozanda bo'lib ishladi. 1940-1942-yillari Toshkent Davlat konservatoriyasining tayyorlov kursida o'qidi, lekin urush tufayli o'qishni 1953-yili bitirdi. 1934-yilda birinchi yirik ijodi Z. Fatxulinning "G'unchalar" pyesasi uchun bastalagan musiqasidir.² Taniqli san'atkor 1959-yilda O'zbekiston Davlat mukofotiga sazovor bo'lgan. Alisher Navoiy g'azali bilan Doni Zokirov yaratgan "Ko'rmadim" ashulasi so'z bilan ohangni bir-biriga mos tushganligining yaqqol namunasidir. Bastakor bu ashulani o'zbek xalq cholg'u sozlari orkestri va ovoz uchun ham moslashtirgan. O'zbekiston Xalq artisti Nazira Ahmedovaning o'zbek xalq cholg'u sozlari orkestri jo'rliги ijrosida bu tarona yanada o'zining ko'rkini topgan.³

Navoiy "Ko'rmadim" g'azalida o'zining mahoratli badiiy vositalaridan foydalanadi. Shoir, she'rda ko'plab metaforalardan foydalanib, o'quvchini chuqur fikrlarga chorlaydi. "Ko'rmadim" so'zi o'zining aniq ma'nosidan tashqari, boshqa ko'plab tasavvufiy ma'nolarni ham anglatadi. Misol uchun, g'azalda ishlatilgan tasavvufiy obrazlar: "yurak", "qalb", "ishq", "sevgining haqiqatini anglash" kabi tasvirlar, o'quvchiga ma'naviy yuksalish va anglashning nozik jihatlarini tushunishga yordam beradi. Shoir o'zining she'riyatida ko'plab simvollaridan foydalanib, insonning ichki holatini, uni izlashdagi qiyinchiliklarni, va nihoyat, haqiqiy ma'naviy erkinlikka erishishni ifodalaydi. Alisher Navoiy "Ko'rmadim" g'azali orqali o'zining she'riyati va tasavvufiy qarashlarini yangicha shaklda ifodalagan. G'azalda o'z-o'zini anglash, qalbning tozaligi, sevgi va muhabbatning haqiqiy ma'nosini tushunish kabi yuksak ma'naviy g'oyalar aks etadi. Bu g'azal o'zbek klassik adabiyotining eng muhim va yuksak asarlaridan biridir. U Navoiy poleziyasida tasavvufiy va falsafiy mushohadalar, insoniy tuyg'ular, ma'naviyat, sevgining o'ziga xos tushunchalari va inson ruhiyatining murakkab holatlari haqida keng fikrlar mavjud. Alisher Navoiy ning "Ko'rmadim" g'azali, uning eng mashxur va badiiy jihatdan boy asarlaridan biri sifatida, o'zida chuqur tasavvufiy, falsafiy va ma'rifatli mazmuni mujassamlashtirgan. G'azalning kirish qismi (yoki boshlanishi) asarining mazmuni va umumiy ruhini to'liq tushunishga yordam beradi. Bu qismlar ko'pincha she'rning asaridagi asosiy g'oyani va mavzuni aniqlab beradi. G'azalning kirish qismida Navoiy

2. <https://furqatbek.ucoz.net/news/>

3. A. Sultonov. Mumtoz ashula va qo'shiqchilar ijrochilari va bastakorlari. Toshkent "Innovatsiya - Ziyo" 2021.

o‘zining ichki ruhiy izlanishlari va tasavvufiy nuqtai nazarini ochib beradi. “Ko‘rmadim” so‘zi asar boshida keng tarqalgan va u Navoiy tomonidan “ko‘rmadim” yoki “bilmadim” degan ma’noda ishlatiladi. Bu so‘z o‘zida ma’naviy, ruhiy ko‘rinishlarning anglanmasligi va ichki kechinmalarning noaniqligini ifodalaydi. Tasavvufda, ko‘pincha, “ko‘rish” masalasi haqiqiy bilim va haqiqatni tushunish bilan bog‘liq bo‘lib, Navoiy bu g‘azalda insonning ma’naviy ko‘rinishlarini “ko‘rmadim” deb ifodalash orqali o‘z hayotidagi xatolar, noaniqliklar va g‘oyibliklarni tasvirlamoqda. Navoiy o‘zining ichki holatini va qalbini poklash zaruriyatini ko‘rsatadi. Shoir, ko‘rmaganligini yoki sezmaganligini tan olib, o‘zining ichki izlanishlari va o‘zini anglash yo‘lida hali yetarlicha taraqqiy etmaganini bildiradi. U qalbning noaniq va izlangan yo‘llarda hech narsa aniq bo‘lmasligini, hayotda to‘liq anglanmagan holatlar mavjudligini tan oladi. Navoiy o‘zining hayoti va ongidagi nuqtalarni anglashga intilishini tasvirlaydi. U, o‘zini tanish yo‘lida, ba‘zan ko‘rmagan, ba‘zan tushunmagan holatlarga duch kelishini va bu bilan o‘zining ma’naviy taraqqiyotiga to‘siq bo‘ladigan narsalarni anglashga harakat qilishini ifodalaydi. Shoir, o‘zining ruhiy holatini yoritib, ushbu holatni anglab yetish yo‘lidagi xatolarni ko‘rmaganlik deb ta’riflaydi.”Ko‘rmadim” g‘azalining kirish qismida qalbning o‘zgaruvchanligi, uning ta’siri va tuyg‘ularining noaniqligi haqida ham o‘ylangan. Shoir, o‘zining yuragi yoki qalbining har doim bir xil bo‘lmasligini, ko‘pincha o‘zini to‘g‘ri tushunmaslik va hayotdagi muammolarni qanday hal qilishni bilmaslikdan aziyat chekishini tasvirlaydi. Bu, tasavvufiy ta’limotlarda ham uchraydigan bir tushuncha bo‘lib, qalbning to‘g‘ri yo‘lni tanlashi va haqiqiy ma’nolarni kashf qilishdagi ahamiyatini anglatadi.

“Ko‘rmadim”

Kimga qildim bir vafokim, yuz jafosin ko‘rmadim?!
Ko‘rguzub yuz mehr, ming dardu balosin ko‘rmadim?!

Kimga boshimni fido qildimki, jonim qasdig‘a.
Har tarafdin yuz tuman tig‘i jafosin ko‘rmadim?!

Kimga ko‘nglum ayladimehru muhabbat foshkim
Har vafog‘a yuz jafo oning jazosin ko‘rmadim?!

Ey, Navoiy, tavba andin qilmadim shayx olida,
Kim, bu ishda dayr piringing rizosin ko‘rmadim.

Dastlabki uch baytdagi “ ko‘rmadim” radifi “ko‘rdim” yoki “ko‘rmadimmi”? ma’nosida ekanligiga ijrochi alohida ahamiyat bermog‘i lozim.

Mazmuni: Birovga bir vafo qilgan bo‘lsam, undan yuz jafo ko‘rmadimmi ? (yoki

ko'rdim).⁴

Alisher Navoiy "Ko'rmadim" g'azalining kirish qismida ko'rmaganlik va tushunmaslikdan so'ng, o'zini anglash va haqiqiy ma'naviyatga erishish yo'li haqida fikr yuritadi. Shoirning kirish qismidagi ifodalar o'zining ruhiy izlanishlari, qalbning holati, tasavvufiy nuqtai nazar va hayotdagi xatolarga nisbatan tasavvufiy qarashlarni ko'rsatadi. Bu qismlar, she'rning umumiy ruhiy kayfiyatini, uning yuksak ma'naviy maqsadlarini va kamolot sari intilishni yoritadi. Shunday qilib, "Ko'rmadim" g'azalining kirish qismi, Navoiy poetik asarlaridagi tasavvufiy izlanishlar va ma'naviy yo'lni anglashdagi asosiy boshlang'ich nuqtani ko'rsatadi. Bu, o'z-o'zini anglash va ma'naviy kamolot sari intilishning ifodasi bo'lib, uning she'rlaridagi yuksak ma'no va mazmuni tushunishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa: Navoiy "Ko'rmadim" g'azali orqali insoniyatga o'zini anglash, sevgi, sabr va ma'naviy yuksalish yo'lini ko'rsatadi. Alisher Navoiy o'z she'riyatida ma'naviy yuksalishni, insoniyatning oliy axloqiy me'yorlariga amal qilishni, va ma'rifatga erishishni ulug'lagan. G'azali esa diniy va falsafiy qarashlari bilan, ayniqsa, tasavvufiy ta'limotlar va axloqiy qadriyatlarni jamiyatga targ'ib qildi. Uning asarlari tasavvufning nozik nuqtalariga taalluqli bo'lib, qalbni poklash va diniy ishonchni mustahkamlashda muhim ro'l o'ynagan. Doni Zokirov esa, musiqachi sifatida, bu fikrlarni o'zining musiqiy asarlarida aks ettirishga muvaffaq bo'lgan. U o'zining musiqasida an'anaviy o'zbek musiqa janrlarini zamonaviy elementlar bilan uyg'unlashtirgan va shu orqali tasavvufiy va ma'rifatparvar g'oyalarni ifodalagan. U musiqa orqali inson qalbini poklash, uning ichki dunyosini anglash va ma'rifatga erishish yo'lida musiqaning kuchidan foydalanishni maqsad qilgan.

Shu tariqa, Alisher Navoiy, Gazali va Doni Zokirovning san'ati nafaqat o'z sohalarida alohida yutuqlarga erishgan, balki ularning ijodi bir-birini to'ldiruvchi va yangilovchi kuchga ega. Ular orasidagi bog'liqlik, inson ruhining o'zgarishi va ma'rifatga erishish yo'lidagi tasavvufiy va falsafiy g'oyalarni birlashtirgan. Bu san'atlardan olingan ilhom, bugungi kunning musiqasi, adabiyoti va tasavvufiy tafakkuriga yangi ranglar, yangi ifodalar kiritdi. Shunday qilib, Alisher Navoiy va Gazali ta'sirida yaratilgan musiqalar, o'zbek madaniyatining yana bir noyob va chuqur qatlamini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. An'anaviy xonandalik o'quv-uslubiy qo'llanma. M.Ergashev - Tasviriy san'at va Musiqa ta'limi kafedراسi mudiri, dotsent.

4. An'anaviy xonandalik o'quv-uslubiy qo'llanma. M.Ergashev - Tasviriy san'at va Musiqa ta'limi kafedراسi mudiri, dotsent. Q. Toshtemirov- Tasviriy san'at va Musiqa ta'limi kafedراسi o'qituvchisi.

2. A. Sultonov. Mumtoz ashula va qo‘shiqchilar ijrochilari va bastakorlari. Toshkent “Innovatsiya - Ziyo” 2021.
 3. <https://furqatbek.ucoz.net/news/>
 4. <https://tafakkur.net/>
-